

Literatura alemanya traduïda al català: d'afinitats electives i de cànons*

Jordi Jané-Lligé

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Filologia Anglesa i Germanística
08193 Bellaterra (Barcelona)
jordi.jane@uab.cat
ORCID: 0000-0002-5950-1518



Resum

Aquest article repassa la història de la traducció literària contemporània de l'alemany al català començant per la Renaixença, en què es van establir les premisses que més endavant la feren possible; a continuació, se'n descriuen les primeres manifestacions durant el Modernisme; després s'aborden els alts i baixos que hi ha hagut al llarg del segle XX fins a l'actualitat, i s'acaba amb la figura de Joan Fontcuberta. S'hi esmenten els condicionants més importants que han marcat la tasca dels traductors, protagonistes d'aquest repàs, i es proposa una periodització d'aquesta història partint sobretot de criteris traductològics. En aquesta visió panoràmica es presenta la traducció com a eina sistèmica essencial de reconstrucció literària i cultural a Catalunya, però també com a resultat de la trobada personal d'alguns dels traductors catalans històricament més representatius amb l'obra d'alguns autors germànics literàriament afins.

Paraules clau: literatura en llengua alemanya; traducció literària al català; reconstrucció cultural; afinitats electives.

Abstract. *German literature translated into Catalan: about elective affinities and canon*

This paper offers an historical overview of the contemporary translation of German literature into Catalan. It starts when foundations were established for further development during the *Renaixença*. It goes on to describe the first examples of translations throughout the *Modernisme*; thereupon it presents the ups and downs that the activity experienced during the 20th century until now, and it ends with the figure of Joan Fontcuberta. Special consideration is given to the most important circumstances under which translators, protagonists of this overview, had to work, and a periodization of this history is proposed. Translation is presented here as an essential systemic tool for the cultural and literary reconstruction in Catalonia, but also as the result

* Aquest article s'inscriu en el Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània (GETCC) (2017, SGR 1155), reconegut per l'Agència de Gestió i Ajuts Universitaris de la Generalitat de Catalunya, i en el projecte «La traducció catalana contemporània: censura y polítiques editoriales, género e ideología (1939-2000)» (FFI2014-52989-C2-1-P), finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad.

of a personal encounter of some of the most significant Catalan translators in history with the work of some akin German writers.

Keywords: literature in German; literary translation into Catalan; cultural reconstruction; elective affinities.

Sumari

- | | |
|---|--|
| 1. Perspectiva panoràmica i proposta de periodització | 4. De la dictadura franquista a l'actualitat |
| 2. L'assentament dels fonaments | Referències bibliogràfiques |
| 3. La primera florida traductora | |

1. Perspectiva panoràmica i proposta de periodització

D'ençà de la irrupció dels estudis de traducció en l'àmbit acadèmic durant les darreres dècades del segle xx, la perspectiva traductològica —en la seva multiplicitat d'enfocaments— ha anat esdevenint part constitutiva irrenunciable de la historiografia i dels estudis literaris. A hores d'ara no posa en dubte ningú el paper de la traducció i dels traductors a l'hora d'articular i de fer evolucionar els sistemes literaris, i considerar-los-hi agents dinamitzadors sembla inqüestionable, com també la conveniència de precisar-ne l'impacte i de definir la naturalesa del seu influx en el sistema.

La desaparició d'un traductor de la importància de Joan Fontcuberta no només és motiu de dol per a aquells qui el tractaren personalment i professionalment, sinó que ens fa prendre consciència de cop de la rellevància que la seva tasca en l'articulació de l'activitat literària al nostre país ha tingut i continua tenint. Per adonar-nos-en, només cal que donem un cop d'ull a la nòmina d'autors als quals Fontcuberta lliurà la veu per fer-los accessibles al públic català: Thomas Mann, Franz Kafka i Günter Grass, al costat, per descomptat, de Stefan Zweig, per citar-ne només alguns dels que freqüentà més en les seves traduccions de l'alemany. Les VIII Jornades sobre Traducció i Literatura, que s'han organitzat amb el lema «L'aspiració germànica, de Maragall a Fontcuberta», i en què aquest treball s'ha presentat, han volgut retre un sentit homenatge a la veu catalana de Zweig fent un repàs de la història contemporània de la traducció literària de l'alemany al català —el seu principal àmbit de treball— per mitjà d'algunes de les figures més emblemàtiques i dels períodes més significatius, que també ho són de la reconstrucció del sistema literari català del final del segle XIX ençà.

És innegable que a aquest procés d'homologar la literatura catalana amb les altres literatures modernes —objectiu compartit explícitament per totes les generacions literàries del Modernisme ençà— hi han contribuït una multiplicitat ingent de factors, no només de naturalesa literària o cultural, i no només d'ordre traductològic. Gosaríem dir, però, que cal atorgar a l'influx cultural germànic un paper germinal a casa nostra, «emancipador», que digué Manuel de Montoliu,

com veurem més endavant. Ha estat una influència permanent des que va irrompre durant la primera meitat del segle XIX, per bé que fluctuant i de referencialitats canviants, i en alguns moments històrics d'una centralitat decisiva: penso en Goethe al llarg del XIX i el començament del XX, en Rilke a partir dels anys vint i trenta i en Brecht durant els seixanta i setanta del segle passat. En aquest treball, doncs, voldria valorar la significació global d'aquesta influència, les maneres com s'ha vehiculat i s'ha percebut a cada moment històric i sobretot la manera com s'ha materialitzat en la traducció d'obres i autors alemanys al català.

El traductor, molt especialment en la història de la literatura catalana contemporània, és una de les figures de l'entramat literari en què el compromís amb la cultura pròpia es manifesta de manera més inequívoca. Un compromís que, per descomptat, s'expressa per mitjà d'unes opcions estètiques determinades, i, al capdavant, ideològiques; un compromís fortament condicionat i modelat per les circumstàncies històriques, un compromís que de manera essencial, però, sempre es manifesta com a compromís amb la llengua i amb la construcció cultural. Sovint els traductors catalans han volgut explicitar aquest compromís, al costat de la posició traductora que adoptaven, en els nombrosos pròlegs i presentacions que acompanyen les seves traduccions, fet que distingeix excepcionalment la traducció catalana contemporània. Es tracta de reflexions de gran importància per als estudiosos, en les quals de vegades també expressen el grau d'afinitat que els lliga amb l'autor o amb l'obra traduïts. És clar que, tot i que cal valorar la tasca dels traductors com a expressió d'un posicionament historicoliterari conscient, i sovint explícit, no podem obviar la vinculació íntima que el traductor estableix amb l'obra i l'autor que tradueix, i que sempre que pot tria traduir.

Tot i que la nostra anàlisi se centra en la història contemporània de la traducció germano-catalana, no podem deixar de tenir en compte que la influència germànica, com qualsevol altra influència cultural, s'ha vehiculat al nostre país per moltes altres vies. Ho ha fet de manera molt important mitjançant les traduccions en llengua castellana. La mediació francesa, amb revistes i traduccions, també hi ha jugat un paper determinant fins a dates no gaire llunyanes a l'hora d'establir tendències i de difondre novetats a casa nostra. I, per descomptat, també cal referir-se al paper que d'ençà del segle XIX han tingut crítics i assagistes en la definició del debat estètic i literari entre nosaltres, molt sovint en castellà, en llibres, revistes i publicacions periòdiques.

La bibliografia sobre les obres, els períodes, els autors i els traductors que ens ocupen és ingent i inabastable, i m'hi referiré només en la mesura que m'ha estat possible. Voldria fer un esment explícit, però, d'aquells estudiosos que han plantejat com a fil conductor de la seva anàlisi la reconstrucció històrica de la influència germànica a casa nostra: per començar, cal fer referència a Manuel de Montoliu, el qual, en la seva obra pionera *Goethe a Catalunya*, tot i centrar-se principalment en la recepció de l'obra de l'autor de *Faust*, ofereix un repàs de la presència de l'element germànic a casa nostra fins al Noucentisme. En segon lloc, hem d'esmentar Gerhard Ackermann, en el seu documentadíssim i interessantíssim estudi *Von Carles Riba zu Bertolt Brecht*, que se centra en la recepció de la literatura alemanya a Catalunya durant la dictadura franquista, però que

comença per un extens repàs d'aquesta presència durant el Modernisme i el Noucentisme. Encara ens cal parlar del vastíssim projecte enciclopèdic a cura de Simona Škrabec i Arnau Pons, que amb el nom de *Carrers de frontera* ens ofereix una completíssima panoràmica de les relacions històriques entre la cultura alemanya i la catalana en totes dues direccions en forma de trencadís. Estudis més acotats en el temps són els de Manuel Jorba sobre la influència del romanticisme alemany en els nostres romàntics, els de Horst Hina sobre la influència alemanya durant el Noucentisme o el d'Anna Soler Horta sobre la recepció de narrativa germànica a les primeres dècades del segle xx.

Encetem el nostre repàs històric amb una citació de Joan Maragall. Es tracta d'un fragment extret de l'article *Ruskin en catalán* (publicat al *Brusi* el 2 d'abril de 1903), en el qual Maragall reflexiona retrospectivament sobre les vies de reconstrucció del sistema literari català, especialment sobre la traducció, i hi remarca el seu paper fecundador:

La generación romántica catalana, a la que cupo la gloria de iniciar nuestro renacimiento, ya emprendió, consciente o instintivamente, la doble tarea, pues al lado de los que buscaban el cabo remoto del hilo literario en el lenguaje arcaico de los poetas y cronistas de cuatro o cinco siglos atrás, había los que corrían por los campos y montañas bebiendo con afanosa delicia la expresión viva popular, en su fuente más pura, la boca del pueblo; y había también los que interesados por el movimiento romántico de otros países, traducían o imitaban (que es como traducir) a los poetas de mayor vuelo de Inglaterra, Alemania, Italia y Francia; y aun algunos de nuestros gloriosos antecesores ennoblecieron sus espíritus y el nuestro abarcando una triple tarea; así Milà, Aguiló, Balaguer, Barallat y tantos otros. (Maragall 1934: 173-174)

Les traduccions a què Maragall es refereix encara són traduccions al castellà, i la majoria d'imitadors dels romàntics les feren també encara en aquella llengua. Tot seguit veurem com aquesta dinàmica canvià per la mateixa lògica del moviment romàntic.

Voldria assenyalar en primer lloc tres grans períodes en la història contemporània de la traducció de literatura alemanya al català, al qual caldria afegir el període actual. Es tracta d'una periodització en la qual es barregen criteris històrics, literaris i traductològics, de manera que és revisable, però m'ha resultat útil per enfocar aquesta anàlisi des de la perspectiva del fet traductor en tant que articulador del sistema literari català.

1.1. L'assentament dels fonaments

El primer període coincideix amb el de la Renaixença i, si bé es caracteritza per l'absència gairebé absoluta de traduccions de l'alemany al català, és el període durant el qual irromp a casa nostra l'element germànic com a novetat cultural, sobretot mitjançant la mediació francesa i les traduccions al castellà. També és el moment que s'estableixen les bases, lingüístiques i d'horitzó cultural i mental, per a l'eclosió traductora posterior, que comença al final del xix. La cultura i la literatura

alemanyes són percebudes com a elements fecunds i, en diferents sentits, renovadors o revolucionaris. La lírica d'inspiració popular, principalment, i el teatre són els gèneres amb més presència durant aquestes dècades. La crítica literària i cultural hi pren volada. El *Bildungsroman* i la *Novelle*, en canvi, gèneres molt vinculats a Goethe i a la tradició germànica posterior, hi són molt menys fecunds. La diglòssia és instal·lada còmodament en la societat catalana del moment.

1.2. *La primera florida traductora*

El segon període, que podríem qualificar de la primera gran florida traductora en la història de la literatura catalana contemporània, arrenca amb el Modernisme i acaba amb l'esfondrament de la Segona República, l'any 1939; la febre traductora que el caracteritza va acompanyada d'una certa reflexió traductològica molt vinculada al debat estètic, literari i lingüístic. Es tracta d'un dels períodes que cal considerar més rics, fecunds i interessants de la nostra història cultural contemporània. L'element germànic hi és interpretat de manera molt heterogènia segons el moment històric i es debat entre la reivindicació de determinats clàssics, la reivindicació de la modernitat i la reivindicació de la literatura de compromís. Hem de destacar l'omnipresència de Goethe en aquests anys en tots els gèneres literaris, però també s'ha de destacar la introducció de gèneres narratius com la novel·la breu (*Novelle*) i la novel·la (*Roman*) en els darrers anys del període. Noms que protagonitzen un dels períodes més interessants de la literatura en llengua alemanya queden de moment al marge: Thomas i Heinrich Mann, Bertolt Brecht, Arnold Zweig, Alfred Döblin, etc.

1.3. *De la dictadura franquista a l'actualitat*

El tercer període és el de la traducció al català durant la dictadura franquista, una època en què l'activitat traductora passà de la prohibició i la clandestinitat durant els quaranta i cinquanta a una segona època daurada durant els seixanta i, parcialment, els setanta, per bé que exercida sota el control ferri de la censura. Pel que fa a la presència de l'element germànic, el període es pot caracteritzar per l'omnipresència de Brecht en l'àmbit teatral, per la introducció de narradors alemanys contemporanis, per la recuperació de clàssics moderns especialment vinculats als gèneres narratius i per la importància creixent de l'assaig. Mentre la traducció de lírica, clandestinament, manté viva l'activitat traductora al català durant els anys de més repressió, el teatre i els gèneres narratius esdevenen clarament hegemònics en la segona etapa del franquisme. Carme Serrallonga, Feliu Formosa i Joan Fontcuberta comencen com a traductors en aquesta etapa i amb ells arribarem al període actual, al qual voldria referir-me com a cloenda.

2. **L'assentament dels fonaments**

L'any 1846 el poeta Pau Piferrer publicava la seva cèlebre «Necrología. D. Miguel Ribera, profesor de piano». Hi escrivia:

Del seno del Norte salió aquella voz de regeneración que dio nueva vida al Arte y á la Ciencia: allí primero que en todas partes se volvió la vista al genio popular y religioso de la edad media, que es el verdadero y único pasado poético de las naciones modernas: [...] allí Burger, Tieck y Uhland oyeron el eco de las tradiciones que á través de los siglos y por encima de las antiguas selvas germánicas enviaban las generaciones pasadas, y pulsaron con osadía enérgica el arpa de los cantos populares y del sentimiento; allí Herder, con sus grandes estudios sobre las costumbres y las instituciones de los pueblos, observó el primero el fondo de poesía que la nacionalidad atesora [...]; y si entre las nieblas de la Escocia Walter Scott alzó una voz que fué llenando los ámbitos de todo el mundo civilizado, en los alemanes bebió los principios del romanticismo, que ha fijado y convertido en tipo de verdad, perfección y armonía. (Piferrer 1859: 197)

Les paraules de Piferrer també eren, com les anteriors de Maragall, retrospectives. La irrupció cultural del «nord» a casa nostra anà lligada indissociablement a la irrupció del moviment romàntic a partir de la segona dècada del segle XIX. Les plataformes encarregades de divulgar inicialment el nou ideal romàntic foren bàsicament publicacions periòdiques en què s'aplegaven intel·lectuals d'origen molt heterogeni, tots moguts per la voluntat de regirar les aigües estancades del nostre món cultural introduint-hi les inquietuds literàries i culturals que tenien lloc a la vibrant Europa contemporània (Jorba 1997: 209-248). Ben aviat quedà palès a les pàgines d'aquelles revistes l'heterogeneïtat del moviment romàntic. Si al voltant d'*El Europeo* (1823-24), la primera publicació d'aquestes característiques, s'hi aplegaren intel·lectuals més aviat vinculats a l'anomenat romanticisme conservador, entre ells Aribau, *El Propagador de la Libertad* (1835-1836) serví d'altaveu als romàntics més liberals, al capdavant dels quals es trobava J. A. Covert Spring (sobrenom de Josep Andreu Fontcuberta).

Aquestes dues publicacions primerenques ja es feren ressò del pes alemany en la gestació d'aquest nou corrent cultural donant notícia de dues obres de signe oposat, que marcaren fortament la recepció de la cultura i la literatura alemanyes a Europa durant almenys la primera meitat del XIX. D'una banda, la famosa obra de Madame de Staël *De l'Allemagne*, en la qual l'escriptora francesa informava, d'una banda, de l'extraordinària eclosió de la nova filosofia idealista alemanya; i, de l'altra, d'una literatura dominada pel temperament místic, espiritual i religiós dels escriptors alemanys contemporanis, avesats a girar la mirada cap al passat. D'altra banda, Covert-Spring oferí, fent-los passar per seus, tal com Hans Juretschke i Marisa Siguán s'han encarregat de demostrar, fragments de *Die romantische Schule (L'École romantique)*, de Heinrich Heine (Juretschke 2001: 746; Siguán 2003: 1022-1024), en els quals es reivindicava una imatge de la literatura alemanya contemporània oposada a la imatge que en donava Madame de Staël, i se'n destacava el compromís polític, social i amb el present dels escriptors.

Amb aquestes publicacions i d'altres de posteriors com *El Vapor o Museo de Familias* (Jorba 2004: 53-71), s'anaren donant a conèixer entre nosaltres algunes figures centrals de la literatura alemanya del moment, molt especialment la de Goethe, però també la de Heine i Schiller, les dels germans Schlegel, i en menys

mesura la d'autors com Jean Paul, E.T.A. Hoffmann o molt testimonialment les de Novalis o Hölderlin. Tal com puntualitza Eustaqui Barjau en parlar de la influència del romanticisme a Catalunya, cal desvincular-ne l'influx de la idea alemanya de *Romantik*, entesa com a corrent filosoficolliterari «el disseny fonamental del qual és oposar-se als plantejaments epistemològics de l'època anterior, l'anomenada "Aufklärung"» (Barjau 1999: 30), i que coneixem amb el nom de filosofia idealista, i de la seva materialització artística en escriptors com Novalis o Schelling.

En la tasca de difusió i crítica de la literatura alemanya contemporània cal destacar-hi especialment dues figures de gran envergadura en el panorama literari català, Antoni Bergnes de las Casas i Manuel Milà i Fontanals, la contribució dels quals representa un salt qualitatiu en el coneixement del fet germànic a casa nostra. Bergnes de las Casas fou editor de *Museo de Familias*, en què publicà entre altres el seu text «Poetas alemanes del siglo XIX» (Bergnes de las Casas 1841: 193-204), i posteriorment de l'emblemàtica revista *La Abeja*, que explícitament duia el subtítol de «Revista científica y literatura ilustrada, principalmente extractada de los buenos escritores alemanes», en què, a banda de traduccions de poesia, de treballs filològics i d'articles de crítica i de ciència, publicà les traduccions al castellà del *Werther* i del *Faust*. Parlant de l'activitat traductora de l'alemany, Bergnes ja havia advertit a *Museo de Familias*:

Con efecto, la literatura alemana, poco conocida en España, es en el día la más descollante en Europa. Advertimos que nuestras traducciones de esta lengua serán directas, y que vamos a beneficiar con ahínco esta mina inagotable. (Citat per Jorba 2004: 57)

Milà i Fontanals, vinculat primerament al cercle de Covert Spring, evolucionà literàriament i ideològicament des de postures més liberals fins a posicions més conservadores. En ell hi trobem el crític literari i cultural, el filòleg i folklorista, el poeta, i també el traductor de l'alemany al castellà responsable de traslladar alguns fragments del *Götz de Berlichingen*.

A banda d'esmentar la sèrie d'articles «Noticia sobre la literatura alemana» (Milà i Fontanals 1844), del 1841, en què s'ocupa de l'activitat literària culta contemporània en l'àmbit germànic, cal destacar aquí la seva tasca de recollecció de literatura popular, a la manera d'Achim von Arnim i Brentano o dels germans Grimm, que serví per establir les bases d'una tasca sistemàtica de compilació de literatura popular a Catalunya (Jané-Lligé 2012a). Alhora, va ser l'exemple que pocs anys més tard van seguir Marià Aguiló i mossèn Antoni Maria Alcover en la seva tasca de recollecció de rondallística mallorquina.

L'any 1853 Milà escrivia a les seves *Observaciones sobre la poesía popular, con muestras de romances catalanes inéditos*:

Poco se han esmerado en la balada los modernos pueblos meridionales; solo en nuestra modesta, y que bien podemos llamar mal aventurada escuela provincial, han medrado escasas pero entre ellas delicadas flores de este género. (Milà 1853: 23-24)

Es referia a Pau Piferrer i a l'escola de romàntics catalans que escrivien en castellà; l'any 1882 podia afirmar al seu *Romancerillo catalán*, referint-se a Verdaguer:

Nuestra poesía popular ha influido poderosamente en el renacimiento de la cultura catalana. Los que en aquella se han inspirado han sabido por lo común apropiarse algunas de sus dotes, sin seguirla en sus extravíos, y uno señaladísimo ha aplicado sus formas a la expresión de los más puros y encumbrados afectos. (Milà 1882: VIII)

Cal assenyalar que, gràcies en bona mesura a la producció poètica d'imitació «arqueològica» o bé d'inspiració popular, al llarg del segle XIX s'havia anat tancant la diglòssia que caracteritzava el repartiment d'usos lingüístics dins la societat catalana pel que fa a registres formals i informals. Una situació que al final del segle ja havia canviat radicalment.

Referint-se a l'impacte del Romanticisme i de Goethe en l'obra de creació pròpia de Milà i Fontanals, concretament en el poema «Una sirena» i en l'escena fantàstica *Fasque nefasque*, Manuel de Montoliu escrivia l'any 1935:

En la producció literària de Milà existeixen dues composicions que revelen tota la profunda impressió que en el seu temperament, d'altra banda tan equilibrat, produïen els aspectes tèrbols del Romanticisme, tots aquests aspectes malsans que es resumeixen en l'expressió mal du siècle. [...] No hi ha dubte que Goethe el va seduir no sols per l'aspecte de romanticisme arqueològic representat per les balades i el Goetz de Berlichingen, sinó per la dramàtica inquietud, pel melangiós escepticisme i per la força ombrívola de la passió que es desfermen en les figures del Werther i del Faust. (Montoliu 1935: 43)

Tal vegada és agosarat voler veure en la reacció ambivalent del circumspecte Milà davant l'abisme romàntic alemany, a tall d'anticipació, el mateix vertigen que després van sentir Maragall, Ors o Riba amb el radicalisme d'alguns poetes germànics. Ho veurem tot seguit. Per acabar aquest apartat, citarem Montoliu mateix:

En termes generals, podem deixar per assentat que la literatura alemanya va contribuir a donar al moviment del Romanticisme en els països llatins, sobretot a França i Espanya, una orientació general. I com observa I. Text (3), la literatura alemanya fou en aquell període menys objecte d'imitació que un instrument d'emancipació.

(3) L'influence allemande dans le romantisme français, «Rev Deux Mondes», I desembre 1897, citat per Amade, 249 Renaissance littéraire de Catalogne. (Montoliu 1935: 8)

3. La primera florida traductora

Entre el 1929 i el 1936 es publicaren els vint-i-quatre volums de les *Obres completes* de Joan Maragall, editades pels seus fills. Els volums anaven precedits d'una presentació en to laudatori, com es corresponia a l'ocasió, a càrrec de figures del món cultural català, properes en un sentit o altre a l'autor del «Cant espiri-

tual». Josep Maria de Sagarra, Gaziell, Josep Lleonart, Josep Carner o Carles Riba, entre altres, hi expressaven el reconeixement a la figura de Maragall en tant que pionera en la reconstrucció cultural del país, i se'n proclamaven deutors. Al volum XXI, *Traduccions*, publicat l'any 1935, el filòsof i escriptor Francesc Pujols ho expressava de la manera següent:

La seva obra artística de transició, [...] ha fet donar el pas de la Catalunya que renaixia de cara al passat a la Catalunya que naix de cara a l'esdevenidor, [...]. (Pujols 1935: I)

I pel que fa a l'influx germànic en Maragall, Pujols hi afegia:

En Maragall, com tots els nacionalistes, era un admirador de l'Alemanya renai-xent il·luminada pels dos lluminars Goethe i Schiller, [...] En Maragall, com tots els nacionalistes tipus Prat de la Riba, tenia els ulls fits en aquella terra creadora a grans dosis de l'ideal nacionalista, [...] Novalis, Nietzsche, Wagner i tots els que mantenien, poetes i músics, la flama del nacionalisme germànic, inflamada de tots els nacionalismes, li tenien el cor robat i l'ànima encisada. (Pujols 1935: IV-V)

Vinculant Maragall amb Prat de la Riba, Pujols ens remetia a la idea pratiana de la necessitat de construir culturalment el país abans d'emprendre'n la construcció nacional, seguint l'exemple alemany. I, alhora, Pujols aconseguia definir el paper que en conseqüència corresponia als intel·lectuals catalans en aquest procés: ser-ne capdavanters i protagonistes.

Al conegut article «Viure del passat», publicat a la revista *L'Avenç* l'any 1892, Jaume Brossa ja atorgava un paper similar a l'activitat artística i cultural, i insistia en el compromís necessari de l'intel·lectual amb el present i la projecció de la seva tasca cap al futur. Al costat del seu cèlebre «A èpoques noves, formes d'art noves», Brossa proposava també Alemanya com a model de reconstrucció a seguir:

[...] puix sense un mètode definit, sense elaborar-se abans un criteri, no és possible fer res, ja que el nostre ideal és arribar a la unitat sòlida que obtingueren a Alemanya en el primer terç d'aquest segle totes les manifestacions del pensament, on anaven a l'una la filosofia, la poesia, la música, la ciència i la història. (Brossa 1892: 263)

Una de les vies principals de construcció cultural i lingüística a partir del Modernisme, com hem assenyalat, és la traducció. Així ho expressen reiteradament escriptors de totes les filiacions estètiques en múltiples plataformes, començant per Maragall mateix en el seu discurs d'entrada a l'Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona, de l'any 1893, que duia per títol «El catalanisme en el llenguatge»; o Manuel de Montoliu, en la seva ponència «Moviment assimilista de la literatura catalana en els temps moderns. Conveniència de que's fessin moltes traduccions i esment ab que cal fer-les», presentada al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, l'any 1906; o Eugeni d'Ors, en la seva glosa «Les incorporacions», de l'any 1911, en què feia una crítica ferotge al desgavell traductològic, segons el seu parer, dels seus antecessors modernistes, fins a arribar

al filòsof Carles Cardó al seu article «Del plaer i del turment de traduir», publicat a *La Veu de Catalunya* el 3 de juliol de 1936, just abans que la Guerra Civil esclatés.

M'interessa reproduir aquí, però, un fragment de l'«Elogi del poeta traductor», de l'any 1918, en què Carles Riba insistia en el sacrifici necessari del poeta en la causa de la reconstrucció nacional:

Fermança segura de la venturosa continuïtat de la nostra poesia és aquesta aurora de grans traduccions que avui lluu damunt la renaixença catalana. La majoria dels nostres poetes s'hi esmercen vastament. Com si diguéssim: els nostres poetes viatgen. «Ningú, ni exiliat no es fugirà a ell mateix.» Però cal airejar el resclosiment del món leg líric, fer-hi passar nous paisatges —sobretot nous homes, amb llurs ciutats i llurs costums: veure i aprendre, això és, segons l'eterna fórmula que resumí els paisatges d'Ulisses.

Aquest és un guany moral del poeta; exercitar la valentia dins l'aventura, i l'orgull dins l'adaptament; prevenir, cautament, l'estrangulació per febre lírica escalfeint sempre una mateixa solitud.

Fer una lectura pregona val tant com fer una traducció; no fos que, a la nostra Catalunya en creixença, els poetes no poden encara reservar-se privats aquests guanys. Cal concretar i cal publicar. Per les traduccions s'està formant avui com un patrimoni de tradició infal·lible; els tresors de les races i de les èpoques es renovellen en català, i en ells trobem els catalans una plenitud històrica de l'esperit que, ultra compensar-nos dels segles de silenci, pot fer-nos obirar un nostre futur imperi de cultura. (Riba 1998: 75)

Pel que fa a la influència germànica a casa nostra, una colla de senyals, a banda dels esmentats, n'auguraven una època daurada: la centralitat de Goethe en el debat cultural, a la qual tornarem més endavant; l'interès creixent del món acadèmic alemany cap al fet català, lingüístic i literari, que es manifestà clarament al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana; la formació en universitats alemanyes, promoguda per la Mancomunitat, d'intel·lectuals catalans, com ara Carles Riba, Manuel de Montoliu o Joan Crexells, o bé l'interès primerenc que el glosador Eugeni d'Ors mostrava cap a la literatura alemanya l'any 1910 a les seves «Notes sobre la novíssima literatura alemanya», en les quals es feia ressò d'algunes de les transformacions esdevingudes en el panorama literari alemany des del final del segle XIX. Però cal matisar molt el pes efectiu d'aquesta presència i descriure'n la naturalesa.

Si repassem les traduccions de literatura alemanya al català d'aquells anys, veurem que entre el 1905 i el 1926 que la Biblioteca Popular de L'Avenç, l'editorial més vinculada a un modernisme regenerador i programàtic, de les cent cinquanta-una obres que publicà, cinquanta-sis eren traduccions, de les quals només quatre eren d'autor alemany: dues de Goethe (la *Margarideta*, 1904, i *Pensaments*, 1910, fetes per Maragall); l'*Enric d'Ofterdingen* (1907), de Novalis, també a càrrec de Maragall, i les *Historietes galizzianes* (1903), traduïdes per Joaquim Casas Carbó, de l'escriptor costumista austríac Leopold von Sacher-Masoch, avui recordat bàsicament perquè el seu cognom, Masoch, ha

donat lloc al substantiu masoquisme, en honor d'alguns dels personatges de les seves novel·les.

De l'any 1894 data la traducció de l'obra d'Adalbert von Chamisso *Història meravellosa d'en Pere Schlemil*, de traductor no identificat, i que és rellevant per ser la primera traducció de narrativa alemanya al català de què tenim constància i perquè es pot relacionar amb l'interès cap a un gènere, la literatura fantàstica, que entre nosaltres ja estigué especialment representat al segle XIX per la figura d'E.T.A Hoffmann, autor que Carles Riba va traduir per primera vegada al català l'any 1924.

L'any 1895 Apel·les Mestres ens ofería també per primera vegada la traducció al català d'un recull de poemes complet. Es tracta d'*Intermezzo*, de Heinrich Heine, autor que ja havia tingut una important presència durant el XIX a les pàgines de *La Abeja*, i en les versions del qual el traductor, tal com assenyala Jordi Jané Carbó, demostra «la seva veneració al Mestre». Mestres ens ofereix al «Pròleg» de l'edició unes reflexions traductològiques que d'aleshores ençà van ser freqüents en les traduccions catalanes i que destaquen, com assenyala Jané Carbó, per la modernitat:

He procurat igualment interpretar amb la major fidelitat que he pogut el llenguatge familiar de Heine, tan íntim, tan simpàtic en son desenfado, i que va donar el cop de gràcia a l'envarament i al barroquisme amb què els poetes que l'havien precedit tenien agarrotada la llengua tudesca.

I finalment, he procurat, tant com m'ha sigut possible, fer desaparèixer el traductor per deixar tota la plaça a Heine.

I aquest és el principal mèrit que a ma traducció concedeixo. (Mestres 1998: 19)

Al costat de la traducció d'autors clàssics del XIX, és en l'àmbit del teatre modernista que comencen a incorporar-se autors alemanys contemporanis, molt especialment per mitjà de les obres del dramaturg naturalista Gerhard Hauptmann, com el seu gran èxit *Els teixidors* (1909), que tal com ha estudiat Marisa Siguán (Siguán 1990), s'han de vincular amb el teatre regeneracionista i social característic d'un determinat tipus de Modernisme.

No tindríem una imatge completa de la influència literària germànica a casa nostra d'aquest final de segle si no esmentéssim la presència de Wagner en el panorama cultural. Joaquim Pena, al capdavant de l'Associació Wagneriana, fou l'encarregat de divulgar apassionadament l'obra del músic alemany, com ha estudiat Alfonsina Janés (Janés 1983), i també de traduir els textos de les seves òperes al català. Gràcies a ell, i continuant aquesta mateixa línia, disposem de les traduccions dels llibrets de Hofmannstahl portats per Richard Strauss a l'escena operística.

Tal vegada les esmentades gloses de Xènius que informaven el públic català sobre la literatura contemporània d'Alemanya podrien haver-ne estimulat un augment de les traduccions. Però no fou ben bé així; almenys, momentàniament. En la segona entrega d'aquestes gloses, del 4 de novembre de 1910, Ors descrivia l'evolució de les lletres alemanyes de la manera següent:

Més ben tost, en la última desena del segle XIX, se dibuixa un moviment de renovació, sempre en un sentit anti-schillerià, moviment produït en sos començos baix una triple influència: la de noms nous de les literatures estrangeres, la produïda per la vindicació d'alguns escriptors nacionals apertanyents a l'època anterior, però en ella malconeguts i proscrius, i, per fi, la de l'ensenyança i estímul de dos poetes que, aviat, sense proposar-ho ni voler-ho, devingueren fars de les generacions que successivament arribaven a la literatura. Foren aquests poetes Friedrich Nietzsche i Detlev von Liliencron. (Ors 2003: 342)

Certament, a Alemanya, com a la resta d'Europa, el canvi de segle comportà una profunda crisi cultural que implicà el qüestionament dels valors sobre els quals s'havia fonamentat la societat burgesa fins aleshores, entre ells la idea de progrés. La literatura alemanya d'aquells anys s'anava fent ressò lentament de la revolució de paradigmes civilitzatoris que representaven l'obra de Marx, Nietzsche i Freud, sobretot, com també de les transformacions profundes que es produïen en els contextos socials i polítics cada vegada més inestables de la modernitat. Més enllà d'això, s'anava fent més palesa la desconfiança creixent dels escriptors en el llenguatge en tant que vehicle capacitat per expressar i transmetre la veritat i el coneixement. A Viena i a Berlín, les dues principals capitals culturals d'expressió germànica, l'aparició de corrents i de veus noves durant aquests anys és un símptoma del canvi: l'expressionisme, l'avantguardisme, la literatura de compromís social o el psicologisme. Paral·lelament es revisava la tradició pròpia, fet que va comportar el rebuig a les figures clàssiques com Schiller i més tard també Goethe, i la reivindicació d'una tradició d'arrel romàntica, representada especialment per Hölderlin, Kleist i Büchner, i en menor mesura Novalis, autors que ja havien volgut expressar en la seva obra respectiva el sentiment d'esqueixament de l'home en el món. Tal com assenyala Horst Hina en el seu estudi «“Oh amiga, com us coneixem mal per aquí” La imatge d'Alemanya en l'obra catalana d'Ors» (Hina 1991: 23-47), Xènius oferí en les seves notes, més que un retrat del que s'esdevenia literàriament a Alemanya, un retrat d'allò que s'hi esdevenia i que era afí amb els seus plantejaments literaris i estètics.

Sigui com vulgui, durant el Noucentisme foren l'Editorial Catalana i la seva col·lecció «Biblioteca Literària», dirigida per Josep Carner, les principals encarregades de difondre literatura traduïda al públic català. Els autors alemanys presents al seu catàleg no són gaire nombrosos, i la tria que se'n feu s'ajusta als objectius noucentistes que perseguien l'editorial i el seu director, Josep Carner: contribuir, tal com assenyala Marcel Ortín, «a la formación de la conducta civil y al perfeccionamiento en sentido apolíneo de la sensibilidad y el buen gusto» (Ortín 2004: 677-678).

De Goethe, novament, hi trobem *Herman i Dorotea* (1918), traduïda per Josep Lleonart, i *Goetz von Berlichingen* (1919), traduïda per Manuel Raventós. La centralitat de Goethe en el debat literari català d'aquells anys i la naturalesa de la seva recepció, com dèiem, la demostra la crítica de Carles Riba «*Herman i Dorotea* traduït per Josep Lleonart», apareguda a *La Veu de Catalunya* el 28 d'octubre de 1918 amb el pseudònim de Jordi March:

L'ombra efectiva de Goethe [...] vetllà l'equilibri moral del nostre elogiador de la paraula viva. [...]

Present des del començ ha estat també Goethe, «l'envejat», per damunt les pàgines glorioses del Glosari, aqueixa guerra de fa tretze anys per la claredat contra la penombra, per la paraula retallada contra la música inefable, per la curiositat contra el lirisme, per l'esforç contra la inspiració gratuïta, per la continuïtat contra la velleïtat, per la ironia contra la passió, per l'acció —i activitat pot ser també la contemplació, ha ensenyat un cabdal poeta nostre— contra l'èxtasi, contra la letargia transcendental.

Tal realitza una obra de les pures obres de Goethe. Vet aquí de quin peu ha d'ésser per als catalans una nova versió goethiana. Males ventades de molt cap al Nord o de molt cap a Orient massa ens han aterbolinat; massa que l'enemic sotja des d'aquell «dins del dins del dins» calitjós de cadascú. Lluità, ho hem dit, l'evocador de Nausica; lluiten, diversament, el Glosador i el poeta de La paraula en el vent, i el cantor de les ciutadanes mitologies. Una nova versió de Goethe —és un nou aliat (com ho serien, què diré, les de Dant o d'Homer o de l'Ariosto). Teníem Ifigènia i les Elegies romanes, teníem Margarideta; avui En Josep Lleonart, nostrador ja del Tasso, ens hi afegeix, presidint un delitós recull, la traducció de Herman i Dorotea.

Bo ha estat l'ordre; no era pas el Faust que primer necessitàvem de Goethe, per ventura; abans que el vol metafísic, un problema domèstic importava de resoldre. Sortits del Romanticisme, d'alguna cosa érem punyits —amb millors reserves potser— semblant a la inquietud que no s'esvaïa, per a Goethe, fins a Itàlia, on Homer se li féu vivent. Més amunt al·ludíem a aquesta catalana lluita —lluïta de tan noble mena, que el sol fet d'escometre-la és una victòria. L'episodi més recent n'és la generosíssima versió de Herman i Dorotea. (Riba 1985: 93-94)

Més enllà de Goethe, l'any 1921 l'Editorial Catalana incorporava Heinrich Kleist al seu catàleg, en traducció d'Ernest Martínez Ferrando (Jané-Lligé 2012b); concretament les *novelles* (novel·les breus) *Miquel Kohlhaas* i *La Marquesa d'O.*, incloses en un sol volum. Kleist, autor romàntic que redescobria i rehabilitava el seu país, era representat al catàleg per una de les seves obres més ortodoxes, el *Kohlhaas*, en què l'autor fa una reflexió profunda sobre la dimensió moral de l'home, lluny de la radicalitat romàntica d'una tragèdia com *Pentesilea*.

Carles Riba, al seu torn, hi traduïa els *Contes d'infants i de la llar* dels germans Grimm, en dues sèries: l'any 1919 en un volum i, a causa de l'èxit, un altre volum l'any 1921. Pel que fa als contes de Grimm, la traducció sembla que respon clarament a la intenció de proporcionar als infants i joves catalans una lectura moralitzant que contribuís a educar-los. Que Riba s'encarregués d'aquesta traducció també sembla un signe clar del seu compromís amb el projecte de reconstrucció del país a tots els nivells.

L'any 1924, un cop l'Editorial Catalana ja havia aturat l'activitat, Riba s'encarregà de traduir encara dos autors alemanys d'estils ben distints, però que són mostra de la seva voluntat de continuar proporcionant al públic català els models estètics que Carner proposava per als gèneres narratius. Riba publicà la traducció d'E.T.A Hoffmann *El dux i la dogaresa* (1924), vinculada a la literatura fantàstica; i la de Gottfried Keller *La gent de Seldwyla* (1925), un recull de narracions escrites en clau d'humor i ironia al voltant del caràcter i els costums dels seus

compatriotes suïssos. En la mateixa línia cal interpretar la traducció de Josep Lleonart de *Dues ànimes* (1925), de Paul Heyse, destacat autor i teoritzador de la *novelle* alemanya, fervent antinaturalista i autor de *novelles* psicologitzants.¹

En tots tres casos es tracta de propostes narratives que s'allunyen de la novel·la de filiació realista o naturalista, perquè el gran gènere absent en aquesta època de traduccions és la gran novel·la, la que en el món germànic representaven els germans Thomas i Heinrich Mann contemporàniament, i Theodor Fontane en la generació anterior.

No va ser fins a partir del 1925, any que va esclatar la crisi de la novel·la a Catalunya i moment que la reconstrucció cultural es va allunyar forçadament de les institucions i es va haver de moure entre el mecenatge (d'un Cambó, per exemple) i les iniciatives editorials privades, que comencem a veure com s'inclouen novel·listes alemanys als catàlegs de diferents editorials. Sobretot en trobarem als de l'Editorial Catalònia (hereva de l'Editorial Catalana) i especialment d'Edicions Proa (1928), concretament a la «Biblioteca a Tot Vent», en què dominava un criteri estètic força eclèctic, literàriament parlant, i un plantejament editorial enfocat a la rendibilitat comercial. Si bé Goethe encara es va mantenir present en els catàlegs d'aquestes noves empreses, amb el seu *Werther*, traduït per Joan Alavedra i publicat a l'Editorial Catalònia l'any 1929, les noves traduccions demostraven ja un canvi de rumb en l'orientació dels gustos estètics i una obertura a obres més contemporànies i més del gust del gran públic. Així, Edicions Proa publicà l'any 1929 el *best-seller* de la literatura antibèlica *Res de nou a l'oest*, d'Erich Maria Remarque (Jané-Lligé 2016), també en traducció de Joan Alavedra, que feia preveure un *boom* d'aquest tipus de literatura que finalment no es produí. Del mateix any i de la mateixa editorial són les *novelle* de Stefan Zweig *Amok* i *Vint-i-quatre hores de la vida d'una dona*, traduïdes per Ernest Martínez Ferrando (Estelrich 2005).

A la dècada dels trenta, es manté aquesta tendència traductològica i les cases editorials continuen optant majoritàriament per autors contemporanis que arriben precedits d'un cert èxit internacional i tenen un nom entre el públic gràcies a la premsa. Així, l'editorial Catalònia va publicar *La senyoreta Elsa* (1931), d'Arthur Schnitzler, en traducció de Joan Alavedra; Proa la novel·la *Golovin* (1932), de Jacob Wassermann, en traducció de Pau Cirera, mentre Atena apostava per Vicki Baum, *Hell al llac de les dames* (1935), en traducció de Francesc Payarols, una iniciativa que, tal com indica Pilar Estelrich, estava clarament destinada a buscar rèdits comercials (Estelrich 1999).

Pel que fa a la lírica, al llarg dels anys vint i trenta cal consignar l'hegemonia de dos noms: Friedrich Hölderlin, en tant que poeta clàssic redescobert a Alemanya i de retop a Catalunya, i de manera creixent i associat a la tradició postsimbolista, Rainer Maria Rilke. El nom de tots dos autors apareix esmentat reiteradament en les publicacions dedicades al gènere poètic, com *La Revista*, *Revista de Poesia*, *La Nova Revista*, o a publicacions de temàtica més àmplia, com *D'Ací i d'Allà* o

1. Anna Soler Horta (2011) ofereix una detalladíssima anàlisi de la traducció de narrativa alemanya al català en aquest període.

diaris com *La Publicitat*, que n'ofereiren articles i poemes o citacions esparsos. L'any 1921 Manuel de Montoliu ja ofería a l'Editorial Cervantes de Barcelona una traducció al castellà d'una selecció de poemes de Hölderlin. L'any 1922, Carles Riba en presentava set versions a concurs als Jocs Florals de l'Empordà, com relata Jaume Medina (Medina 1987). Pel que fa a Rilke, també en relat de Jaume Medina (Medina 2009), Jaume Bofill i Ferro evocà la discretíssima presència de l'autor de les *Elegies de Duino* aquells anys entre nosaltres al seu escrit «Rilke a Catalunya (1930)». Va caldre esperar uns quants anys perquè la influència de tots dos poetes cristal·litzés en traduccions sòlides, i com a font d'inspiració d'un bon grapat de poetes, entre ells, per descomptat, Riba i Vinyoli.

Pel que fa al teatre, a la dècada dels trenta hi hagué alguna iniciativa aïllada, protagonitzada per Ramon Vinyes (Lladó 2005), per fer-se ressò dels experiments postexpressionistes de joves dramaturgs com Bertolt Brecht o Edwin Piscator, l'impacte dels quals començava a travessar fronteres. Així ho demostra la traducció, l'any 1930, de l'obra *Teatro político* de Piscator a l'editorial Cènit de Madrid, a les envistes de la República. Justament Piscator, com han estudiat Anna Rossell i Francesc Foguet (Rossell 1999; Foguet 1998), fou convidat per la Generalitat republicana en plena Guerra Civil amb la intenció de promoure el seu teatre d'acció política i de contribuir a marcar les directrius d'una renovació profunda del teatre a Catalunya. També va caldre esperar generacions posteriors perquè aquesta iniciativa rebés una forma concreta.

La dècada dels trenta, i aquest primer període de florida traductora, es tanquen amb una simptomàtica i magna traducció del *Faust*, a càrrec de Josep Lleonart, publicada per Edicions Proa l'any 1938 (Llovet 1982). En certa manera, potser es podria considerar aquesta traducció la fi d'una època i alhora un tribut al paper exemplar jugat per Joan Maragall en tots aquests anys. Josep Maria de Sagarra, al pròleg del volum VI de les *Obres completes, Traduccions de Goethe. Volum primer. Fragments del Faust. Poesies – Pensaments*, del 1930, hi feia les reflexions següents:

Aquella preocupació de Goethe d'interessar-se pels afers públics, com a ciutadà i com a poeta, fonent les dues personalitats en una sola ¿no és la mateixa preocupació maragalliana? ¿No és allò que li dóna un to de noble autoritat sobre la política del moment? ¿No és allò que fa de Maragall el poeta polític i ciutadà per excel·lència? (Sagarra 1930: 12)

¿Qui no endevina el pessimisme còsmic goethià en tants moments del «Comte Arnau», obra de volguda ascendència fàustica, obra que Maragall va portar tota la vida lligada al cor, com Goethe va portar el seu aclaparant poema? (Sagarra 1930: 14)

4. De la dictadura franquista a l'actualitat

La traumàtica transició cap al no-res que significà per a la cultura catalana la victòria franquista, comportà també per a la traducció al català, òbviament, una aturada en sec després de dècades d'activitat frenètica i de debat fructífer. L'influx de l'element cultural germànic entre nosaltres va estar fortament mediatitzat a partir de lla-

vors, especialment durant els primers anys de la dictadura, pel panorama polític internacional, pels mecanismes de control de l'Estat, en concret l'aparell censor, i es vehiculà exclusivament en llengua castellana, almenys en públic.

En el panorama inicial de postguerra, hi trobem importants editors de preguerra, com Josep Janés, que oferiren tota mena de feines editorials als antics traductors al català perquè es guanyessin la vida, naturalment traduint també al castellà. Jaume Bofill i Ferro publicà una traducció de les *Conversaciones con Goethe de Eckermann* a l'editorial Iberia, l'any 1946, i paral·lelament en va fer una traducció al català per guardar-la al calaix, esperant temps més propicis. Joan Vinyoli traduí Hölderlin al castellà per encàrrec, sense que les seves versions, però, hagin vist la llum fins molt recentment.

Tal com assenyala Gerhard Ackermann en l'estudi esmentat, en aquestes circumstàncies de prohibició i clandestinitat va ser en la lírica que es va mantenir el fil transmissor d'una tradició poètica i traductològica que en l'etapa que es deixava enrere havia viscut moments de plenitud. Tradicionalment, la lírica ja havia trobat en els cercles d'amistat i en els petits cenacles literaris una de les seves vies de transmissió més importants, que en aquells anys van ser els nuclis exclusius d'activitat traductora a casa nostra. No es fa estrany, doncs, que el to de Carles Riba al pròleg de les seves *Versions de Hölderlin*, del 1944, hagués canviat radicalment en relació amb els seus escrits de l'època hegemònica del Noucentisme. Del seu pròleg a l'edició m'interessa destacar aquí el to molt més personal que adopta en parlar de la tasca de la traducció, però alhora la plena consciència de ser dipositar d'una tradició indissoluble.

Sobretot, tem el traductor que desorientés sobre el seu veritable propòsit; que ha estat de fer passar la seva pròpia veu per un dels cants lírics més absoluts que més púdicament i amb més puresa s'hagin fet sentir mai entre els homes; i això només per un instint d'exercitar-la, potser millor d'assajar-la —o de reconèixer-se-la ella mateixa, qui sap. (Riba 1983: 15)

El testimoni de Riba, pel que fa a la traducció de lírics germànics, el recollí Joan Vinyoli i el va dur a la pràctica en les seves *Versions de Rilke*, poeta que Carles Riba també estimà i traduí, però que no publicà mai. Les *Versions* de Vinyoli, editades l'any 1984, i les *Noves Versions*, del 1985, també foren elaborades al llarg de tota la seva vida. L'any 1982 Vinyoli publicava el recull *Tot és ara i res*, on trobem el poema «Algú que ve de lluny»:

I va conèixer Rilke,
i Riba li va dir que s'estimés
aquell que l'ajudés a fer-se gran.
I Hölderlin tancat en una torre
Li va parlar de l'Ungebundene.
De Li Tai-po sabia
que dictava els seus versos, embriac,
i que es llançà de nit al mar
per agafar la lluna. Dictar ja en sé. (Vinyoli 2014: 172)

Pel que fa a l'activitat traductora, aquesta primera etapa del franquisme, a la qual Montserrat Bacardí es refereix amb l'encertadíssim «Traduir en silenci», va anar seguida de l'etapa que ella anomena «Traduir de viva veu» (Bacardí 2012). Amb la represa de l'activitat traductora al començament dels seixanta, sempre condicionada pel vistiplau del règim franquista, va començar una segona florida de traduccions a casa nostra, que comportà el replantejament de qüestions que els modernistes i els noucentistes ja havien hagut d'afrontar en el seu projecte de reconstrucció cultural: tria de gèneres i autors, model de llengua, elaboració de catàlegs, viabilitat econòmica; i encara més quan tot plegat es produïa sense cap mena de suport institucional. L'establiment de ponts de comunicació amb el públic va esdevenir una prioritat, i la figura de l'intel·lectual, l'escriptor i el traductor compromesos reaparegué amb força. Els gèneres literaris hegemònics al llarg d'aquesta etapa van ser tres: la novel·la, el teatre i l'assaig, en detriment de la lírica, que tot i així mantingué viva la funció simbòlica. Pel que fa a les traduccions, al costat de la contemporaneïtat, es reivindicà una literatura de compromís social i polític, i també de reflexió crítica, de manera que es recuperaren autors de la modernitat que, per un motiu o un altre, encara no s'havien traduït al català.

Passant d'aquests paràmetres molt genèrics a la concreció, cal destacar que la influència germànica té un gran ascendent en el teatre català d'aquells anys, de la mà de Ricard Salvat, Carme Serrallonga i l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual en primer lloc, i poc més tard gràcies a Feliu Formosa. Es traduïa i s'escenifica no només Bertolt Brecht, sinó autors plenament contemporanis, com Friedrich Dürrenmatt, o un clàssic recuperat, com Georg Büchner (Orduña 1988).

Tocant a la narrativa, al costat de les veus contemporànies de Heinrich Böll o Hans Peter Richter, i de les temptatives de publicar Günter Grass, es començaren a recuperar grans noms de la narrativa germànica fins aleshores absents de la traducció catalana, com Alfred Döblin, Franz Kafka o Thomas Mann. Carme Serrallonga va ser una de les traductores més sòlides d'aquells anys (Godayol 2010; Julià 2010); li devem la traducció d'obres emblemàtiques com *La mort de Danton* (1976), *El pa dels anys joves* (1965), *La bona persona de Sezuan* (1966) o *Ròmul el gran* (1983), entre moltes altres, i per descomptat la d'una obra de dificultat extrema, *Berlin Alexanderplatz*, com li ho agraií Josep Maria Carandell al pròleg de l'edició del 1987.

Sens dubte, al millor coneixement científic de la literatura alemanya a casa nostra hi ha contribuït modernament la consolidació dels estudis de germanística, començats a la Universitat de Barcelona, en què l'*Auslandgermanistik* promoguda per Karl-Heinz Trost va concretar-se en els primers estudis de recepció de literatura alemanya a casa nostra, a càrrec de Javier Orduña sobre Brecht, Marisa Siguán sobre Hauptmann o Alfonsina Janés sobre Wagner; al costat d'aquests estudis hem de citar l'obra pionera de Jaume Tur, procedent del camp de la filologia catalana, sobre les traduccions del *Faust* de Maragall, en què l'autor es fa ressò d'un bon nombre de treballs de la traductologia moderna. A aquesta tasca de formació i de divulgació acadèmica de la filologia alemanya, s'hi van afegir més tard els importants focus de la Universitat Rovira i Virgili, de la Universitat Autònoma de Barcelona i també de l'Associació de Germanistes de Catalunya.

La irrupció de les facultats de traducció catalanes, on imparteixen classes traductors de la trajectòria de Ramon Farrés o Pilar Estelrich, ha contribuït decididament a formar professionals de la traducció literària i alhora a fomentar els estudis traductològics i de recepció, com demostren els grups de recerca liderats per Enric Gallén, Pilar Godayol o Montserrat Bacardí. I no podem oblidar tampoc la gran tasca duta a terme per la comparatística, que ha trobat sobretot en Jordi Llovet, traductor, crític, comparatista i professor, un agitador importantíssim que ha dut la seva lluita a diferents fronts i institucions per fer present la literatura alemanya a casa nostra.

En aquest engrescador context de reconstrucció cultural s'iniciaven com a traductors Feliu Formosa i Joan Fontcuberta, responsables més tard d'una extensíssima i importantíssima obra traductora. Amb ells arrencà una generació de traductors que, d'una banda, estigué molt pendent de la realitat cultural germànica contemporània; i, de l'altra, ens anà fornint d'un gran nombre d'obres del cànon alemany que en català mancaven. Gràcies a la seva decisiva tasca de pedagogs, representen l'enllaç cap a les noves generacions de traductors, que han assumit la seva feina i han afrontat noves dificultats, per descomptat, però amb una base de gran solidesa.

Referències bibliogràfiques

- ACKERMANN, Gerhard (1990). *Von Carles Riba zu Bertolt Brecht. Die Rezeption der deutschen Literatur in Katalonien während der Franco-Zeit*. Bonn: Romanistischer Verlag.
- BACARDÍ, Montserrat (2012). «Estudi introductori». Dins: *La traducció catalana sota el franquisme*. Lleida: Punctum.
- BARJAU, Eustaqui (1986). «Carles Riba, traductor de Rilke». Dins: MEDINA, Jaume; SULLÀ, Enric (ed.). *Actes del Simposi Carles Riba (Barcelona, 17-19 d'octubre de 1984)*. Barcelona: IEC.
- (1995). «La presència de Hölderlin en l'obra de Carles Riba». Dins: *Actes del II Simposi Carles Riba (Carles Riba: 100 anys)*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1999). «Empremtes dels romanticismes europeus en la literatura catalana de la Renaixença». Dins: FONTBONA, Francesc (ed.). *El Romanticisme a Catalunya*. Barcelona: Pòrtic.
- BERGNES DE LAS CASAS, Antoni (1841). «Poetas alemanes del siglo XIX». *Museo de familias*, volum V, p. 193-204.
- BEUTIN, Wolfgang et al. (ed.) (1991). *Historia de la literatura alemana*. Madrid: Cátedra.
- BROSSA, Jaume (1892). «Viure del passat». *L'Avenç*, 2a època, any IV, 9, p. 257-264.
- CARDÓ, Carles (1936). «Del plaer i del turment de traduir». *La Veu de Catalunya*, p. 9.
- ESTELRICH, Pilar (1999). «Francesc Payarols i Casas: Història d'un llarg camí». *Llengua i Literatura*, 10, p. 42-72.
- (2005). «Ernest Martínez Ferrando, traductor de Stefan Zweig. Una aproximació a *Vint-i-quatre hores de la vida d'una dona*». Dins: GIBERT, Miquel; ORTÍN, Marcel. *Gèneres i formes en la literatura catalana d'entreguerres (1918-1939)*. Lleida: Punctum & TRILCAT, p. 97-111.
- FERRATER, Gabriel (1983). «Prefaci». Dins: RIBA, Carles. *Versions de Hölderlin*. Barcelona: Edicions 62, p. 5-14.

- FOGUET, Francesc (1998). «Erwin Piscator a Catalunya (1936)». *Serra d'Or*, 460, p. 72-75.
- FONTCUBERTA i GEL, Joan (2008). *Tots els colors del camaleó*. Tarragona: Arola Editors.
- GALLÉN, Enric (2013). «Traduir teatre durant el franquisme. El cas dels "Quaderns de Teatre A. D. B. (1959-1982)"». Dins: VERDAGUER, M. Àngels (ed.). *Traduir els clàssics, antics i moderns*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 327-350.
- GAY, Peter (2011). *La cultura de Weimar*. Barcelona: Paidós.
- GODAYOL, Pilar (2010). «Carme Serrallonga, el plaer de traduir». *Quaderns. Revista de Traducció*, 17, p. 17-23.
- GRÜNEWALD, Heidi (2012). *Joan Maragalls Rezeption deutscher Literatur im Identitätsdiskurs der Moderne*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- HINA, Horst (1972). «Der deutsche Einfluss in Katalonein im Zeitraum 1895-1920». Dins: HÖSLE, Johannes (ed.). *Beiträge zur vergleichenden Literaturgeschichte. Festschrift für Kurt Wais*. Tübingen: Niemeyer, p. 299-322.
- (1991). «Oh amiga, com us coneixem mal per aquí! La imatge d'Alemanya en l'obra (catalana) d'Eugeni d'Ors». *L'Aiguadolç*, 14, p. 27-47.
- JANÉ CARBÓ, Jordi (1998). «Introducció». Dins: HEINE, Henrich. *Intermezzo*. Tarragona: Arola Editors.
- JANÉ-LLIGÉ, Jordi (2012a). «De los románticos a Carles Riba: los hermanos Grimm en Catalunya». Dins: HERNÁNDEZ, Isabel; LLAMAS, Míriam. *Los hermanos Grimm en contexto*. Madrid: Síntesis.
- (2012b). «Miquel Kohlhaas, de Heinrich von Kleist, en traducció d'Ernest Martínez Ferrando». Dins: *Anuari TRILCAT*, 2, p. 105-131.
- (2016). «Res de nou a l'oest. Remarques Rezeption in Katalonien». Dins: SCHNEIDER, Thomas F. (ed.). *Auszeiten vom Töten*. Osnabrück: Universitätsverlag Osnabrück.
- JANÉS, Alfonsina (1983). *L'obra de Richard Wagner a Barcelona*. Barcelona: Dalmau.
- JORBA, Manuel (1997). «Els romanticismes de Catalunya». Dins: JORBA, Manuel; TAYADELLA, Antònia; COMAS, Montserrat (ed.). *El Segle Romàntic. Actes del Colloqui sobre el Romanticisme*. Vilanova i la Geltrú: Museu Víctor Balaguer: Societat Verdaguera.
- (2004). «El coneixement de la literatura alemanya en l'àmbit català 1833-1847». Dins: RAPOSO, Berta (ed.). *Paisajes románticos: Alemania y España*. Frankfurt: Peter Lang.
- JULIÀ, Lluïsa (2010). «Carme Serrallonga (1909-1997). Viure l'ideal». *Quaderns. Revista de Traducció*, 17, p. 9-15.
- JURETSCHKE, Hans (2001). «Alemania en la obra de Milà y Fontanals». Dins: *España y Europa: estudios de crítica cultural*, volum II. Madrid: Editorial Complutense.
- KILLY, Walther (1967). *Die deutsche Literatur (1880-1933)*. Munic: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- LAFARGA, Francisco; PEGENAUTE, Luis (eds.) (2004). *Historia de la traducción en España*. Salamanca: Editorial Ambos Mundos.
- LAWICK, Heike van (2006). *Metàfora, fraseologia i traducció. Aplicació als somatismes en una obra de Bertolt Brecht*. Aquisgrà: Shaker Verlag.
- LLADÓ, Ramon (2005). «Ramon Vinyes. Una dilatada trajectòria literària». Dins: VINYES, Ramon. *Talaia. Escolis publicats a Meridià, 1938-1939*. Manresa: Albí: Faig, p. 11-41.
- LLOVET, Jordi (1982). «El Faust de Goethe en català». Dins: JANÉ CARBÓ, Jordi (ed.). *Goethe en els seus millor escrits*. Barcelona: Miquel Arimany, p. 174-192.
- MALÉ, Jordi (2007). «Una llengua en plena ebullició. Els traductors davant el català literari a les primeres dècades del segle XX». *Quaderns. Revista de Traducció*, 14, p. 79-94.
- MARAGALL, Joan (1934). «Ruskin en català». Dins: *Notas críticas de literatura catalana. Obres completes*, volum XVIII. Barcelona: Sala Parés Llibreria.

- MARTÍ MONTERDE, Antoni; ROSELL NICOLÀS, Teresa (ed.) (2018). *Comparatistes sense comparatisme*. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona.
- MEDINA, Jaume; SULLÀ, Enric (1986). *Actes del Simposi Carles Riba (Barcelona, 17-19 d'octubre de 1984)*. Barcelona: IEC.
- (1987). *Carles Riba i Friedrich Hölderlin*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2009). *El crepuscle de la poesia (Rilke a Catalunya)*. Palma: Lleonard Muntaner.
- (2011). *Carles Riba i Joan Maragall o la moral de la paraula*. Cornellà de Llobregat: Llengua Nacional.
- MILÀ i FONTANALS, Manuel (1844). «Notícia sobre la literatura alemana». *El Imparcial* (2, 9, 13, 24, 31 maig).
- (1853). *Observaciones sobre la poesía popular, con muestras de romances catalanes inéditos*. Barcelona: Imprenta de Narciso Ramírez.
- (1882). *Romancerillo catalán*. Barcelona: Librería A. Verdaguier.
- MONTOLIU, Manuel de (1935). *Goethe en la literatura catalana*. Barcelona: Publicacions de La Revista.
- MURGADES, Josep (1986). «Carles Riba, entre Ors i Fabra». Dins: MEDINA, Jaume; SULLÀ, Enric. *Actes del Simposi Carles Riba (Barcelona, 17-19 d'octubre de 1984)*. Barcelona: IEC.
- (1994). «Apunt sobre noucentisme i traducció». *Els Marges*, 50, p. 92-96.
- ORDUÑA, Javier (1988). *El teatre alemany contemporani a l'Estat Espanyol*. Barcelona: Institut del Teatre.
- ORS, Eugeni (1998). «Les incorporacions». Dins: BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA, Joan; PARCERISAS, Francesc. *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. Antologia. Vic: Eumo Editorial.
- (2003). *Glosari 1910-1911*. A cura de Xavier Pla. Barcelona: Quaderns Crema.
- PIFERRER, Pablo (1859). *Estudios de crítica. Colección de artículos escogidos de D. Pablo Piferrer*. Barcelona: Imprenta del Diario de Barcelona.
- PONS, ARNAU; ŠKRABEC, Simona (2007). *Carrers de frontera*, volum I. Barcelona: Institut Ramon Llull.
- (2008). *Carrers de frontera*, volum II. Barcelona: Institut Ramon Llull.
- PUJOLS, Francesc (1935). «Pròleg». Dins: MARAGALL, Joan. *Traduccions. Obres completes*, volum XXI. Barcelona: Sala Parés Llibreria.
- PUJOL, Josep; SOLERVICENS, Josep; GALLÉN, Enric; ORTÍN, Marcel (2004). «La traducción en otros ámbitos lingüísticos y culturales. El ámbito de la cultura catalana». Dins: LAFARGA, FRANCISCO; PEGENAUTE, Luis (ed.). *Historia de la traducción en España*. Salamanca: Editorial Ambos Mundos, p. 623-721.
- QUINTANA, Lluís (1996). *La veu misteriosa. La teoria literària de Joan Maragall*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2018). «Joan Maragall, entre la traducció i la reflexió crítica». A: MARTÍ MONTERDE, Antoni; ROSELL NICOLÀS, Teresa (ed.). *Comparatistes sense comparatisme*. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona.
- RIBA, Carles (1983). «Pròleg de traductor». Dins: *Versions de Hölderlin*. Barcelona: Edicions 62.
- (1985). «Herman i Dorotea traduït per Josep Lleonart». Dins: *Obres completes. Obra crítica*, volum 1. Barcelona: Edicions 62.
- (1998). «Elogi del poeta traductor». Dins: BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA, Joan; PARCERISAS, Francesc. *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. Antologia. Vic: Eumo Editorial.

- ROSSELL, Anna (1999). «Vingué Erwin Piscator a Catalunya el 1936?». *Els Marges*, 63, p. 89-104.
- SAGARRA, Josep Maria de (1930). «Pròleg». Dins: MARAGALL, Joan. *Traduccions de Goethe. Volum primer. Fragments del Faust. Poesies – Pensaments. Obres completes*, volum VI. Barcelona: Sala Parés Llibreria.
- SIGUÁN, Marisa (1990). *La recepción de Ibsen y Hauptmann en el Modernismo catalán*. Barcelona: PPU.
- (2003). «Contraban d'idees: Tres cales en la recepció de Heine». Dins: *Professor Molas, memòria, escriptura, història*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- ŠKRABEC, Simona (2013). «La traducció que crea els clàssics». Dins: VERDAGUER, M. Àngels (ed.). *Traduir els clàssics, antics i moderns*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SOLER HORTA, Anna (2011). «Bibliografia i història de la recepció de la narrativa en llengua alemanya a Catalunya (1894-1938)». Dins: *Anuari TRILCAT*, 1, p. 3-120.
- TUR, Jaume (1974). *Maragall i Goethe. Les traduccions del Faust*. Barcelona: Publicacions de la UB.
- VINYOLI, Joan (2014). *Poesia completa*. Barcelona: Edicions 62.